

BOLALARNI SOG'LIG'IGA ZARAR YETKAZUVCHI AXBOROTDAN HIMOYA QILISH: MILLIY MODELNING HUQUQIY-ME'YORIY TAHLILI VA AMALIY TAKLIFLAR

MUXTOROV ABDUJALIL ABDUKAMOL O'G'LI

Farg'ona viloyati IIB Farg'ona tumani IIB

TQX JQB tezkor vakili, katta leytenant

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17340140>

Annotatsiya. Maqolada "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning (2017) mazmun-mohiyati, 2019–2023 yillardagi o'zgartirishlar integratsiyasi hamda institutlararo hamkorlik mexanizmlari tahlil qilinadi. Axborot mahsulotining yoshga oid tasnifi ("0+", "7+", "12+", "16+", "18+"), ekspertiza tartibi, profilaktika va nazorat vositalari huquqiy nuqtai nazardan yoritiladi. Yakunda raqamli muhitda ijro va profilaktikani kuchaytirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: axborot xavfsizligi, bolalar huquqlari, yoshga oid tasnif, ekspertiza, profilaktika, AOKA, Yoshlar ishlari agentligi.

Raqamli muhitda axborot oqimining keskin ko'payishi, tavsiya algoritmlari va transchegaraviy platformalar ta'siri bolalar psixikasi hamda ijtimoiy xulqiga salbiy omillarni kuchaytirmoqda. Shu sharoitda 2017-yilda qabul qilinib, keyinchalik bir qator tahrirlar bilan takomillashtirilgan mazkur Qonun bolalarni zararli kontentdan himoyalashga qaratilgan yagona normativ "ramka"ni shakllantirdi (1–3-moddalar). Hujjatning bosh maqsadi — sog'liqqa zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish, shu jumlada yoshga oid tasnif va ekspertiza mexanizmlarini joriy etish hamda xalqaro shartnomalarga muvofiqlikni ta'minlashdir (2-modda). Bu yondashuv davlat, fuqarolik jamiyati va media subyektlari o'rtasidagi institutsional hamkorlik orqali profilaktika, nazorat va ma'rifat choralarini uyg'unlashtiradi.

Normativ konstruktsiya va amal qilish sohasi

Qonun amal qilish sohasini aniq chegaralaydi: ilmiy, ilmiy-texnikaviy, statistik, hamda jamiyat uchun alohida tarixiy/badiiy yoki madaniy qimmatga ega axborot mahsuloti — umumiy tartibdan istisno etilgan (3-modda). Bu normalar axborot erkinligi va madaniy merosga hurmat prinsiplarini saqlagan holda bolalarni himoyalashni muvozanatlashtiradi.

Asosiy tushunchalar (4-modda) — "axborot mahsuloti", "yoshga oid tasnif", "bolalar sog'lig'i", "ekspert" — keyingi boblarda keluvchi talab va tartiblarga tayanch bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, "axborot mahsulotining aylanishi" keng talqin etilib, ommaviy ijrodan tortib, internetga joylashtirishgacha bo'lgan barcha kanallarni qamrab oladi.

Davlat siyosatining yo'nalishlari va institutlar me'yoriy roli

Davlat siyosati (5-modda) to'rtta yo'nalishni ajratadi:

1. huquqiy va texnik shart-sharoitlarni yaratish;
2. g'ayriqonuniy axborot-ruhiy ta'sirning profilaktikasi;
3. fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash;
4. tasnif mezonlari va texnika vositalarini joriy etish.

Vazirlar Mahkamasi strategik dizayn va normativ metodologiyani belgilaydi: tasnif mezonlari, ekspertlarni akkreditatsiya qilish va ekspertiza tartibi, hamkorlikni muvofiqlashtirish (6-modda).

Maxsus vakolatli organ sifatida AOKA (8-modda) yagona siyosatni amalga oshiradi, profilaktika va nazoratni muvofiqlashtiradi, ekspertlar reyestrini yuritadi, ishlab chiqaruvchi/tarqatuvchilarga ko'rsatmalar yuboradi.

Ko'p pog'onali ishtirokchilar tizimi (7, 9–15-moddalar):

- Bolalar masalalari bo'yicha milliy va hududiy komissiyalar — siyosatni amalga oshirish, buzilishlarni bartaraf etish bo'yicha takliflar, profilaktika;
- Mahalliy davlat hokimiyati organlari — hududiy dasturlar va amaliy choralar;
- Ta'lim muassasalari — profilaktika, psixologik yordam, axborot- huquqiy madaniyatni yuksaltirish;
- Sog'liqni saqlash tizimi — reabilitatsiya, baholash mezonlariga tavsiyalar;
- Yoshlar ishlari agentligi — tarbiyaviy ishlar, axborotga erkin kirishni sog'lom muhitda ta'minlash;
- Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari va NNTlar — jamoatchilik nazorati, profilaktika, hamkorlik;
- OAV — siyosatni yoritish, jamoatchilik nazorati.

Bu ko'p vektorli modelning ustunligi — profilaktika va axborot madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'limiy- tarbiyaviy komponentning institutsional darajada mustahkamlanishidir.

Zararli axborot tasnifi va yoshga oid reyting tizimi

16-modda zararli axborotni ikki guruhga ajratadi:

1. Taqiqlangan: o'z joniga qasdga undash, giyohvandlik, zo'rvonlikni oqlash, axloqsizlikni targ'ib qilish, g'ayriqonuniy xulqni oqlash, buzg'unchilik g'oyalari, uyatli so'zlar, pornografiya, jabrlangan bolani identifikatsiya qiluvchi ma'lumotlar.
2. Cheklangan: shafqatsizlik/zo'rvonlik tasviri, qo'rquv uyg'otuvchi hodisalar (o'lim, falokat va b.), jinsiy munosabatlar tasviri/bayon etilishi, uyatli so'zlar toifasiga kirmaydigan haqoratli ifodalar.

17-modda yosh bo'yicha reytingni belgilaydi: 0+, 7+, 12+, 16+, 18+. Tasniflash ishlab chiqaruvchi/tarqatuvchi zimmasida bo'lib, zarur holatda akkreditatsiyadan o'tgan ekspertlar jalb etiladi. Tasnif mezonlari — mavzu/genre, bolalarning idrok xususiyatlari, salbiy ta'sir ehtimoli. Bu tizim iste'molchiga tezkor signallar berish bilan birga, tartibga soluvchilar uchun ijro va nazoratda aniq "kalit nuqta" bo'lib xizmat qiladi.

Aylanishga qo'yiladigan talablar va jamoat joylari rejimi

18–19-moddalar ma'muriy-tashkiliy, dasturiy-apparat va texnika vositalariga (filtrlar, ota-ona nazorati, identifikatsiya) doir talablarni Vazirlar Mahkamasi darajasida belgilashni ko'zda tutadi. Jamoat joylarida cheklanishlar (yopiq o'rovlar, bolalar muassasalarida tarqatmaslik), tomoshabop tadbirlar oldidan ovozli ogohlantirish, yoshga mos bo'lmagan tadbirlarga bolalar ishtirokini taqiqlash — "fizik muhit"da ham himoya qatlamini yaratadi.

Ekspertiza tartibi va javobgarlik

20–21-moddalar ekspertiza mexanizmini belgilaydi:

- AOKA qarori asosida akkreditatsiyalangan ekspert(lar) o'tkazadi;
- Muddati: qaror — 5 kun, ekspertiza — 30 kun, xulosa yuborish — 3 kun;
- Ekspertlar reyestri ochiq (rasmiy veb-sayt orqali). 22-modda tasnif uchun javobgarlikni tasniflovchi subyekt zimmasiga yuklaydi; AOKA xulosaga asosan ishlab chiqaruvchi/tarqatuvchiga buzilishlarni bartaraf etish bo'yicha ko'rsatmalar yuboradi. 23–24-moddalar nizolarni qonunchilik tartibida ko'rib chiqish va buzish uchun javobgarlikni

belgilashga havola qiladi (ma'muriy va boshqa chora-tadbirlar amaldagi kodekslar orqali qo'llanadi).

Ijro mexanizmi va muvofiqlashtirish

25–27-moddalar ijro, tushuntirish ishlari (AOKA, Adliya vazirligi va boshqalar), ikkilamchi normativ hujjatlarni muvofiqlashtirish, Qonunning kuchga kirish mexanizmini belgilaydi. Bu normalar axborot maydonidagi tez o'zgarishlarga normativ moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Amaliy muammolar va takliflar

1. Raqamli platformalar va algoritmik tarqatish. Cheklangan/taqiqlangan kontent ko'pincha platformalarning tavsiya algoritmlari orqali bolalarga yetib boradi. Taklif: platformalar uchun majburiy yosh-verifikatsiya, ota-ona rejimi va shaffoflik hisobotlari bo'yicha alohida nizom ishlab chiqish (6, 18–19-moddalarni amaliyotga moslashtirish).

2. Transchegaraviy kontent va xalqaro hamkorlik. Xorijiy xosting va dasturiy ta'minotlar bilan ishlashda ijro murakkablashadi. Taklif: AOKA huzurida xalqaro platformalar bilan doimiy aloqadorlik nuqtasi (contact point) hamda tezkor ko'rsatma ijrosi bo'yicha o'zaro tan olish mexanizmini yo'lga qo'yish (6, 8-moddalar bilan uyg'un).

3. Ekspertlar korpusi va metodik birlik. Sohada kontent turlari diversifikatsiyasi (striming, AR/VR, o'yin ichidagi xaridlar) ekspertiza metodikasini doimiy yangilashni talab qiladi. Taklif: ekspertlar uchun majburiy malaka oshirish va jangovar stol mashg'ulotlari, AR/VR va o'yin kontentiga bag'ishlangan maxsus metodik qo'llanma ishlab chiqish (8, 20–21-moddalar).

4. Ta'lim muassasalarida profilaktika va psixologik yordam. Real sektorda pedagog-psixologlar yuklamasi yuqori, raqamli gigiyena bo'yicha darslar tizimli emas. Taklif: "Raqamli gigiyena" modulini umumta'lim dasturlariga integratsiya qilish, ota-onalar uchun mini-treninglar va onlayn maslahat kanallarini yo'lga qo'yish (11-modda).

5. Jamoatchilik nazorati va shaffoflik. Mahalla, NNT va OAVning monitoring imkoniyatlari mavjud, biroq ma'lumot almashinuvi yagona formatda emas. Taklif: buzilishlar bo'yicha ommalashgan ochiq dashboard, hududiy kesimda ko'rsatkichlar, ko'rsatmalar ijrosisining monitoring reytingi (13–15-moddalar).

6. Jazo va rag'bat muvozanati. Faqat sanksiya emas, ichki compliance tizimlariga rag'bat ham kerak. Taklif: ishlab chiqaruvchi/tarqatuvchilar uchun "Bolalar uchun xavfsiz platforma" sertifikati, soliq yoki imij rag'batlari; takroriy buzilishlarga nisbatan differensial sanksiya (24-modda bilan uyg'un).

7. Identifikatsiya va maxfiylik balansi. Yoshni tekshirishda shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi ustuvor. Taklif: privacy by design tamoyillarini tasdiqlovchi texnik reglament, anonymized age-gating, uchinchi tomon verifikatorlari bilan konfidentsiallik bitimlari (18–19-moddalar ruhida).

Qonun bolalarni axborotning zararli ta'siridan himoya qilishda kompleks, ko'p darajali yondashuvni taklif etadi: normativ bazadan tortib, institutlararo hamkorlik, tasnif va ekspertizagacha bo'lgan zanjir mujassam. 2019–2023 yillardagi tahrirlar AOKA vakolatlarini aniq belgilab, komissiyalar, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining rolini kuchaytirdi. Endilikda muvaffaqiyat kaliti — platformalar bilan regulyativ hamkorlik, metodik yangilanish va profilaktikaning ta'limiy-psixologik vektori bo'ylab izchil ishlar olib borishdir. Taklif etilgan

choralar ijrosi Qonunning maqsadiga — bolalar sogʻligʻi va axborot xavfsizligini barqaror taʼminlashga xizmat qiladi.